

Семен Палій

Нечуй-Левицький Іван Семенович

Не багато таких славних і веселих хвиль було в нашій історії, як рік 1648 і кілька дальших років. Увесь український нарід під проводом свого »батька« Богдана Хмельницького підняв ся проти ворожої кормиги. По всій Україні від Січи аж до Львова пройшов Хмельницький, розбиваючи і розгоняючи польське військо раз за разом. Ні одного шляхтича, ні одного жида, ні одного ксьондза-єзуїта не стало на Україні. А з ними не стало і гіркої панщини, що на н'їй мучив ся нарід що тижня через шість днів, та ще і в неділю; нестало безправств та безкарних насильств поневолених хлопів; не стало диких переслідувань прадідної віри, православної. Український нарід, вибивши ся збільш як столітної неволі став знов паном у своїй хаті. І залунала тоді' по всій широкій нашій землі одна весела пісня:

»Та не має лучше. та не має красше.
Як у нас на Вкраїні«.

Але так було не довго. Приборкана Польща стала знов по троха підносити голову. Татари, що дотепер помагали Хмельницькому, зрадили та стали нищити Україну, а й Москва тайком спомагала Польщу, бо вона боялась сусідування самостійної української держави. До того й сам Хмельницький, впрочім незвичайно спосібний проводир та організатор, не мав досить ясного політичного світогляду, та хитав ся на всі боки. В тім нічо дивного: він був дитиною свого на роду, а тоді український нарід стояв під зглядом культури не так, як нині і не мав потрібного розуму політичного: знав скинутії з себе те. що було для нього погане, але не знав, як здобути собі те, що йому потрібне.

От і Хмельницький, оглядаючи ся на всі боки за союзниками, заключає вкінці 1654 р. в Переяславю спілку з Москвою, бо вона дотепер ще найменше ворожо виступала проти України. Цар присягою прирік шанувати права У-країни, що мала остати осібною державою з виборним гетьманом та власною управою. Також зобовязав ся цар боронити України проти Польщі. І так Україна увійшла в залежність від московських царів, в якій остає до нинішнього дня.

Однак козаки швидко побачили, що Москва не гадає шанувати з присяжених прав України, але починає обмежувати вольности народні. Тому стали робити заходи, щоби відорвати ся від Москви, а Польща не могла переболіти втрати багатого краю, пишної України і розпочати нову війну. А що найважнійше., в український нарід вступив той найтяжший зі всіх проклятий ворог, настало роз'єднанє, незгоди, сварні. Забув нарід те, що сам колись співав про свою давню козацьку єдність і солідарність:

»Тим то і стала славна страшенна козацька сила,
Що в нас, панове молодці, була воля і дума єдина«.

По смерти Хмельницького тої однодушности не стало і народна борба й оборона не могла остати ся. Притім не було ніякої організації та серед народної темноти не було ясної свідомости того, чого властиво нарід хоче та до чого має прямувати. До того всего народне тіло було знесилене безнастанними війнами та повстаннями, а тут ворог зі всіх сторін став напирати.

І настали дуже сумні часи для України. Сам нарід назвав ті часи «руїною», бо тоді нашу землю зруйновано цілком. Польща, Москва, а відтак і Туреччина стала бити ся за Україну, кожда хотіла загарбати собі сю колись «медом і мо локом текучу» землю. Мов хижі звірі роздирали українську землю, руйнували, ділили ся, якби своєю.

Андрусівським договором 1667 р. розпаювали Україну між себе Москва й Польща. Москва взяла собі весь край по лівім боці Дніпра, Польща забрала правобічну Україну. На московськім боці, заведено поволи кріпацтво, а на правий беріг, винищений та вилюднений довгими війнами й походами чужих військ стали знов один за другим напливати з Польщі пани, жида й ксьондзи.

Відтак наступив другий поділ України. Умовою з Бах-цисарою віддерла кусень нашої землі й Туреччина, хоч прав ду сказавши, не було над чим сварити ся, бо цілий правий беріг — се було поле безнастанної війни, розграблено трома ворожими військами, попалено, зруйновано, знищено. Правобережна Україна стала німою, безлюдною пустинею. Хто не згинув, той утік; лиш дикі звірі блукали ся виючи та вишукуючи трупів.

І кривавими сльозами заривав український народ над нещасною долею своєї батьківщини. Він також блукав ся мов вівці без гідного проводу, бо його гетьмани, се переважно не були щирі патріоти, але наймити московського царя та польського короля. Нарід вправді мав право сам вибирати собі гетьманів, лиш цар чи король їх відтак потверджували. Але нарід був так темний і так не розумів свого інтересу, що дуже часто піддавав ся хитрим агітаціям або й пострахови Польщі та Москви і в несвідомості! вибирав не ревних проводирів та оборонців, але ворогів собі і зрадників. І так Москва й Польща побивала Україну таки власними її синами; пустити брата на брата, се був найліпший спосіб, нищити противника.

Яка-ж подібна ся історія до нинішнього нашого жптя! Таж і нці ворог так часто водить за ніс наших людпн і спонукує їх добровільно зрікатп ся своїх прав, таж і нпні ворог \жпває добре вшграктикованого способу, винайшовші собі все якесь нове стороншцтво між нами і пускаючи його на весь нарід розбивай так народну єдність і відпорність. А якаж історія повинна була дечого нас навчити!

Оттак було і в тих тяжких часах перед 200 роками з на кладом. Український великая, що колись був пострахом Ту релчпни, Польщі й Москви, нин'ї лежав під ногами тих воро гів, і навіть не годен був рушити ся до оборони. Власні його діти блукали безраді. а гетьмани пішли на службу чужим богам, або боронили лиш своїх інтересів.

Але прецінь і на тім темнім шклі появляюгь ся від часу до часу світлі постаті', виступають люди зі щирими демократичними поглядами та більшими спосібностями організаторськими; стають на переді народа проводирі, що більше або менше успішно підносять полонаний прапор Хмельницького і борять ся чесно і завзято за предківську славу та добру долю України.

До тих визначних народних лицарів з тих часів належить і Семен Палій. Його імя світлими красками записане в сумній історії «Руїни», а й у народа живе в пам'яті по нинішні часи в численних піснях і переказах.

Семен Палій родив ся на Україні в Батурині по р. 1650. По батьках звав ся він властиво Гурко, але пізнійше козацьким звичаєм прозвали його--Палієм, чи то від того, що палив панські замки, чи тому, що мав бороти ся раз з самим чортом, вицілів в него і чорт займив ся полумінью. Так бодай розказував собі нарід про сего бравого козарлюгу.

Про молоді літа є далі такий народний переказ: Семен був панським козаком, і на його очах мучили та гнобили українське хлопство. Не стерпіла добра душа такої наруги. Семен утік у

світ. з твердою постановою, відомстити мучителям і вигнати з краю. Іде, і все думає одну думку: якби Го сподь Бог поміг йому сповнити великий замисл. Так ідучи, утомив ся він і сів під дубом; сів відпочити тай так уснув. І снить ся йому ангел немов питаєть ся: »чого ти, Семене хочеш від Господа Бога?« — »Щоби він дав мені шаблюку«, відповів Семен: »я очистив би сей край від усякої погани«. — »Буде по твоїй волі: Бог дасть тобі шаблюку й огонь, а люди прозвуть тебе Палієм«, — сказав ангел і відійшов. Здрігнув ся Семен, почувши в руці щось холодного. »Чи еє не гадюка?« і схватив ся на ноги. А шаблюка гак і відскочила — полискуєть ся. Перехрестив ся козак, подякував Богови і справді небавом став воювати — очищати край від всякої погани.

От і відправив ся Палій в Запорожську Січ, у славне брацтво козацьке і тут швидко вславив ся, та став навіть кошовим атаманом над усіма козаками. Козацтво його шанувало а нарід, зачувши про його геройські подвиги, став уважати його »характерником«. Так ішли вісти, що Палія ніхто не може побідити, ані взяти в полон, а куля його не береть ся. Та й не дурно так було, бо він прецінь »ангельським чином воював«. Таж він шаблюку дістав від самого ангела; а була во на така тяжка, що як який козак провинить ся, то атаман Па лій за кару заставить його лиш нести шаблюку, а вже й стогне під тяжестю бідняка, а козаки над ним лиш сміють ся.

Але й рушниця Палієва, се не була звичайна собі стрільба. Розказують, що коли Семен спалив чорта, приступив до нього старезний дід, білий як сніг, тай каже: »На тобі сю рушницю за те, щось убив сатану, тільки шануй її, будеш ти, каже великий лицар і побіждати мені неприятеля; будеш ти. каже, міняти ся як місяць: місяць: зостарієть ся зостарієш ся і ти; зійде молодим, будеш молодим і ти: Вертай сину на Січ«. Сказав се дід і Бог зна. де дів ся, бо не про стий чоловік він був а святий Апостол. І став Семен воювати сею рушницею, і що наведе нею на ряд ворогів, то вони як полова сиплять ся.

Певна річ, що в усіх тих розказах народних нема багато правди: але то не раз так було за давних козацьких часів, що нарід з уст до уст розказував собі всілякі подібні дива про неодного козака-запорожця. який у горячих борбах вславив ся шаленою відвагою, пекольною силою та диким завзятем. Такі козаки-лицарі звали ся характерниками. До ряду тих народних героїв добув собі швидко приступ і С. Палій.

На Запорожу не зажив Палій довго. З ватагою сміливих людей іде він з Січи в правобічну Україну, що. як ми вже розказували через безнастанні війни майже зовсім була опустіла — і тут починає скликати людей у козаки, задумує заснувати нову українську державу та розшириш її з часом на всю Україну. Воля, братерство і рівність мали бути підвалинами нової держави: давний козацький лад мав стати в місце пансько-шляхотського; козацька рада мала заступити польську управу.

»Братерська наша воля
без хлопа і без пана«

мала віджити знов, як про се каже Шевченко в поемі »Чернець«, де як раз співає ся про Палія.

От і стали до Палія напливати цілі громади народу, що терпів панщину, чи по московським боці, чи у Польщі. Осередком народного руху став Хвастів, і з відти запускали ся ватаги на всі сторони, та вигоняли шляхту, жидів та католицьких ксьондзів. Палій лагодив загальне повстанє проти Польщі. І дійсно р. 1701 в купі з гетьманом Самусем запалив народний рух на Волині й Поділю. Козаки заволоділи Бердичевом і заподіяли там різню. Відтак займили Білу Церков. Пани й жиди утікали громадами, хто взагалі встиг жи-ішії добути ся. А тимчасом щораз більше народу збігало ся до Палія і повстанє ширило ся сильно.

Рух став небезпечний для Польщі. Але, що вона була сама безсильна і надто занята иньшою війною, тож звертала ся більше разів до московського царя Петра, аби поміг приборкати Українців.

І бачимо тут наглядний примір історичний, що сотки разів повторяв ся в нашій минувшині, тай нині не трудно його нераз добачити. Польща й Москва, два тяжкі неприятели з зовсім суперечними інтересами, подають собі спільно руку, коли йде о здавлене грізного сусіда, укр. великана.

Приступив тут ще до роботи проти Палія гетьман ліво бережної (московської) України, Мазепа. Він бояв ся, що як Палій розворушить нарід до повстаня не лиш по правім, але й по лівім боці Дніпра, то готов нарід його самого скинути з гетьманства, а вибрати гетьманом Палія. Бо треба знати, що нарід не любив Мазепу за його шляхотсько-аристократичні погляди. От і Мазепа починає обмовляти Палія перед царем, а в кінци підступом зловив його і віддав цареві в руки.

Увесь біль і уся лютя народа звернула ся проти Мазепа за те, що він підступним способом відобрав народови його любимця, геройського проводира. та щирого демокрота народолюбця. Богато народних пісень прегарно оспівує ту хвилю арештованя Палієвого і в них Мазепа прозиваний »проклятим псом« та подібними словами. Ось одна пісня:

»Ой із-під річки та із-під Лиману
та вітер повіває.
Там Мазепа Палія Семена
на охоту звиває:
»Ой прибудь, прибудь. Палію Семене
на охоту до мене.
Ой не буде, Палію Семене
тобі кривди від мене«.

Оттак Палій не перечуваючи нічого лихого, прибув до Мазепа. Гетьман його приймає та наповає. Аж тут;

»Ой, як крикнув проклятий Мазепа
та на свої улани:
»Возьміть, возьміть Палія Семена
та збийте в кайдани!«
Ой збили Палія Семена,
та вкинули в темницю.
Сам поїхав проклятий Мазепа
аж до царя на столицю.
»Ой чолом, чолом, найяснійший царю,
превеликая сило,
Хоче Палій на тебе руку підняти;
а Москву в пень спалити«.

То очевидно була брехня, а Мазепа видумав її лиш на те, щоби обмовити Палія перед царем і позбути ся його. Тому й питає ся царя:

»Дозволяю ся найяснійший царю
йому з плечий голову зняти«.
»Не велю-ж я йому з плечий голову зняти,

вело в Сибір ізослати».

Оттак заслано улюбленого народного проводира в далеку Сибір аж над ріку Єнисей, там де темні бори, вічні сніги, де живої людини на лік не найдеш. І промучив ся там Семен Палій за своє народолюбство цілих п'ять років. Доперва коли Мазепа, відступивши від царя, став в купі зі Шведами Москву воювати, загадав цар відкликати Палія, щоби тим приєднати собі український нарід тай придбати самого Палія до помочи проти неприятеля.

От і явив ся до царя Семен такий старий та оброслий, борода по пояс, а ізмучений в каторзі — Боже! Цар з ним поздоровкавсь, тай став просити прощення. Каже: »Прости мене, Палію! Я тебе обидив«. — Бог тебе, царю простить, а я прощаю».

»Ну Палію Семене«, каже цар, »чого ти тепер від мене хочеш? Чи великого панства, чи золота, чи що?« А він каже: »Щож, царю? Я буду просити — одну річ подаруй мені!« — Що таке? Кажі!« — »Не пльондруй, каже, України«. »Ну, каже цар, для тебе дарую!«

Але цар, як звичайно, не дотримав слова. Вправді по війні Палій вибрав ся у Хвастів, кінчати розпочате діло, але швидко він побачив, що цар потайки ладить ся відступити правобережну Україну раз на все Польщі. Супроти того Палій став порозумівати ся з Туреччиною, але й тут не вело ся і серед гірких розчаровань задумав старець »лихом недобитий« перебути послідні хвилі житя в Межигорськiм монастири коло Київа.

Се було звичаєм у Запорозжців, що неедин лицар, вславивши ся у геройських борбах з Турками-бісурменами та з шляхотською Польщею, вступав на старі літа у монастир спасати душу. Межигорський монастир повний був таких козаків-черців. Такий сивий козарлюга, прощаючись зі світом, прощав ся також зі славним Січовим товариством, бенкетував у послідне з братчиками-козаками, та вони його від так відвозили під браму монастиря.

Подібно і про Палія співає Тарас Шевченко в гарній поемі »Чернець«. У Київі на подолі посуває ся вулицями громадний похід. Музика грає, козацтво витанцюває, а на переді Семен Палій у червоних штанах оксамитних матнею мете, гуляє, аж встає курява, та ще приспівує наче молодий козак. І так:

»Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І весь сьвятий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: »Пугу, пугу!...
Привітайте сьвяті черці
Товариша з Лугу!«
Сьвята брама одчинилась, —
Козака впустили:
І знов брама зачинилась,
На вік зачинилась
Козакові».

В монастирі Семен Палій не довго ще проживав, не довго згадував молоді літа та молив ся за Україну. Року 1710. розстав ся з житем найліпший може та найщирійший проводир в тик незвичайно сумних часах української руїни. Погиб чоловік, що мав найкращі гадки і так гарно взяв ся був переводити їх в діло; але вороги України стали бояти ся його, а свої позавидували

йому. І всі ті темні духи подали собі руки і зловили та знищили народного борця в самих починах його патріотичних, народолюбних змагань!

Полягла козацька голова,
як від вітру на степу трава:
але слава не вмере, не поляже«.

І справді Семен Палій, народний герой до нині живе в пам'яті українського народу. Народ славить його та банує сердечно за своїм любимцем проводирем.

»Ой ти, Семене, Семене Палію,
ти преславний козаче,
за тобою Семене Палію,
та вся Україна плаче«.

І розказує собі нарід на Україні, що Палій і тепер десь живий, і як Господь йому велів, міняє ся як місяць: старіє і молодіє.

Джерело: І. С. Нечуй-Левицький. Семен Палій: Герой українського народу; Побіда Хмельницького під Збаражем і Зборовом (Оповідання з давніх часів). Вінніпег, Канада: Канадійський фармер, 1917. Бібліотека Канадій

Постійна адреса: http://ukrlit.org/nechui_levytskyi_ivan_semenovych/semen_palii